روایتی توحیدی از رابطه انسان و طبیعت

فاطمه صابری/ پژوهشگر دوره چهارم گروه قرآن پژوهی

نیم‌قرنی است که با نگرانی‌های زیست محیطی فراوانی روبرو هستیم؛ و هر روز بر این آگاهی افزوده می‌شود که نمی‌توان همانند گذشته به مصرف منابع جهان ادامه داد. مشکلات زیست محیطی مانند گرم شدن کره زمین، باران اسیدی، آلودگی هوا، پراکندگی شهری، دفع زباله، کاهش لایه ازن، آلودگی آب، تغییرات آب و هوایی و موارد دیگر بسیاری، بیانگر غفلت ما از سیاره زیبایی است که برای میلیون‌ها سال با مهربانی، گهواره و میزبان ساکنان خود بوده است. در طی چند دهه‌ی گذشته، بهره برداری از سیاره زمین و تخریب محیط زیست با سرعت نگران کننده‌ای روبرو شده است، به‌گونه‌ای که اکنون صاحب‌نظران حوزه محیط زیست از فرا رسیدن «لحظه بحران» صحبت می‌کنند.از آنجا که اقدامات ما به نفع حفاظت از سیاره زمین نبوده است، در سال ۲۰۱۲ بیست و یک نفر از برندگان پیشین جایزه معتبر سیاره آبی، گزارش دوران‌سازی را منتشر کردند. در این گزارش آمده که «جامعه در رویارویی با وضعیتی اضطراری و مطلقاً بی‌سابقه‌ای چاره‌ای ندارد جز آنکه برای پیشگیری از فروپاشی تمدن انسانی به اقدامی چشمگیر دست زند. یا ما شیوه‌هایمان را تغییر می‌دهیم و نوع جدیدی از جامعه‌ی جهانی را پی می‌نهیم، یا آنها را برای ما تغییر خواهند داد.»[۲]

In 2012, 21 past winners of the prestigious Blue Planet Prize – a group that includes James Hansen, former director of Nasa's Goddard Institute for Space Studies, and Gro Harlem Brundtland, former prime minister of Norway – authored a landmark report. It stated that, "in the face of an absolutely unprecedented emergency, society has no choice but to take dramatic action to avert a collapse of civilization. Either we will change our ways and build an entirely new kind of global society, or they will be changed for us.3

پیام این هشدار، به همه‌ی انسان‌ها این است که ما باید بدانیم زمین حق دارد بدون آلودگی و تخریب زندگی کند. و انسان نیز باید بداند آنکه بدون دیگری نمی‌تواند به حیاتش ادامه دهد انسان است نه سیاره‌ی زمین.

تاکنون صاحب نظران محیط زیست ۲۵ نگرانی مهم محیط زیستی را معرفی کرده‌اند که شامل: ۱. آلودگی هوا ۲. آلودگی آب ۳. آلودگی خاک و زمین ۴. تغییر اوضاع ۵. گرمایش جهانی ۶. جنگل زدایی ۷. افزایش کربن ۸. اصلاح ژنتیکی ۹. تأثیرات زندگی دریای(Effect on Marine Life) ۱۰. مسائل بهداشت عمومی ۱۱. از دست دادن تنوع زیستی ۱۲. ضایعات خانگی و صنعتی ۱۳. کاهش لایه ازن ۱۴. معدن ۱۵.کاهش منابع طبیعی ۱۶. حوادث طبیعی ۱۷. مسائل هسته‌ای ۱۸. از دست دادن گونه‌های در معرض خطر ۱۹. باران ۲۰. آلودگی کشاورزی ۲۱. آلودگی نور و نویز ۲۲. پراکندگی شهری ۲۳. دفع زباله های پزشکی ۲۴. دفن زباله و ۲۵. جمعیت بیش از حد.[۴]

---

۱. https://www.bbc.com/news/science-environment-51123638

2. This Changes Everything: Capitalism vs. The Climate، Naomi Klein، page 22

۳ https://www.theguardian.com/environment/2015/mar/08/how-will-everything-change-under-climate-change

۴. https://www.conserve-energy-future.com/top-25-environmental-concerns.php

اما ریشه‌ی اصلی این چالش‌ها و مسائل محیط زیستی به چه امری برمی‌گردد؟ دو عامل مهم و اصلی، که صاحب نظران در چالش‌های محیط زیستی مؤثر می‌دانند: ۱. اثرات زیست محیطی رشد جمعیت و تراکم جمعیت؛ ۲. اقتصاد جهانی است. درباره‌ی جمعیت و مسائل مربوط به محیط زیست، صاحب نظران معتقدند با افزایش جمعیت، منابع زمین با سرعت بیشتری کاهش می‌یابد. و نتیجه این تخلیه، جنگل‌زدایی و از بین رفتن تنوع زیستی است.[۵]

جدول رشد سریع جمعیت انسان در دو قرن اخیر[۶]

World Population reached
۱ billion in 1804
۲ billion in 1927 (123 years later)
۳ billion in 1960 (33 years later)
۴ billion in 1974 (14 years later)
۵ billion in 1987 (13 years later)
۶ billion (12 years later)
World Population May Reach
۷ billion in 2013 (14 years later)
۸ billion in 2028 (15 years later)
۹ billion in 2054 (26 years later)

اما درباره‌ی اثرات مخرب اقتصاد جهانی بر مشکلات زیست محیطی به خصوص در نیم قرن اخیر، صاحب نظران معتقدند ایده‌ی اقتصاد جهانی فشارهای خارق العاده‌ای بر سیاره‌ی زمین اعمال کرده است. متأسفانه در حال حاضر مدل اقتصادی سود محور سرمایه‌داری، به دلیل نداشتن تعهد اخلاقی و الهی به طبیعت، با سودبری فراوان در حال بهره‌برداری سلطه‌گرایانه و قلدرمآبانه بی‌رویه و بدون ارزیابی از طبیعت و سیاره زمین است. و همین عدم توانایی ما برای ارزیابی و ارزش‌گذاری برای طبیعت و سرمایه‌ی طبیعی و خدمات اکوسیستم و بازخواست کشورهای صنعتی و ثروتمند، باعث شده اقتصاد فعلی تهدید شماره یک برای بشریت به شمار می‌رود. در حال حاضر می‌توان از سه رویکرد نظری کلی در رابطه با برون رفت از چالش‌های زیت محیطی پیشنهاد کرد: رویکرد انسان و اخلاق محور ۲. الگوی توسعه پایدار ۳. رویکرد خدامحور.[۷]

---

۵. Ibid

http://staffnew.uny.ac.id/upload/132206555/pendidikan/ENVIRONMENTAL+PROBLEMS,+THEIR+CAUSES,+AND+SUSTAINABILITY_KELAS+INTERNASIONAL.pdf

۶. ibid

۷. Hassan Majidi, Seyed Mahdi Mousavinia; Dominant Discourse Factors on Ayatollah Khamenei's Environmental Thought; Quarterly Journal of Environmental Education and Sustainable Development Vol. 6, No. 3, March 2018 (79-90)

متاسفانه در حال حاضر، مدل اقتصاد سرمایه‌داری فعلی با تسلط بر ابزارهای قدرت، سود را بر انسان و طبیعت ترجیح می‌دهد؛ و « کمونیست و لیبرالیسم هر دو به عنوان فرزندان روشنگری موافقند، که طبیعت هیچ ارزش ذاتی ندارد»،[۸]در نتیجه عملکرد مطلوب دولت‌ها و سازمان-های بین المللی، جنبش‌های اجتماعی و احزاب سبز و نیز صاحب‌نظران دغدغه‌مند در حوزه محیط زیست، خیلی تاثیر مبنایی بر حل چالش‌های محیط زیستی ندارند؛هرچند این حرکت‌ها لازم و ضروری هستند. اما ظاهرا داستان چالش‌های زیست محیطی عمیق‌تر از آن است که با اقدامات این منتقدین قابل حل باشند. بنابراین برای حل بحران‌های زیست محیطی، ابتدا لازم است ژرفای داستان بحرانی که در آن افتاده‌ایم را به درستی دریابیم. و در کنار «نگرش اخلاقی»،[۹]«نگرش توسعه‌ی پایدار»،[۱۰]«جنبش‌های محیط زیستی»[۱۱]و «روی آوردن به فناوری‌های نوآورانه و سوخت‌های غیر فسیلی»، به داستان‌های جدید یا کاملاً متفاوت دیگری هم برای برون رفت از این مسیر، فکر کنیم. رویکرد خدا محور و رجعت به اندیشه‌های توحیدی و ادیان الهی؛ به‌خصوص اندیشه‌ی توحیدی نهفته در دین اسلام، از گزینه‌های جدی است که چنین ظرفیت بالقوه‌ای را برای ایجاد نگرشی نو را در خود دارد. آیت‌الله خامنه‌ای نیز به عنوان رهبر انقلاب اسلامی که آرمان نهایی‌اش تحقق عینی و ملموس جهان‌بینی توحیدی اسلام در عرصه سبک زندگی و حیات بشر امروز است، با چنین دغدغه‌ی مبنایی سال‌هاست به مسائل مهم جامعه بشری امروز از جمله مسأله محیط زیست توجه ویژه داشته است.

آیت‌الله خامنه‌ای و دغدغه‌ی الهی صیانت از محیط زیست

توجه به محیط زیست به حدی در ابتدای شکل گیری جمهوری اسلامی در ایران نیز اهمیت داشته که یکی از اصول قانون اساسی، به این امر اختصاص یافته است: «در جمهوری اسلامی، حفاظت محیط زیست که نسل امروز و نسل‌های بعد باید در آن حیات اجتماعی روبه رشدی داشته باشند، وظیفه عمومی تلقی می‌گردد. از این رو فعالیت‌های اقتصادی و غیرآنکه با آلودگی محیط زیست یا تخریب غیرقابل جبران آن ملازمه پیدا کند، ممنوع است.»[۱۲]همچنین بر مبنای اصل ۱۱۰ قانون اساسی جمهوری اسلامی، سیاست‌های کلی نظام، از جمله ابلاغیه‌های محیط زیست بر عهده‌ی آیت الله خامنه‌ای قرار داده شده است.

آیت‌الله خامنه‌ای نیز خود از جمله شخصیت‌هایی هستند که از سال‌های دور، حتی قبل از دوران رهبری، دغدغه‌ی حفظ محیط زیست را داشته‌اند. پی‌گیری‌های ایشان در دوران ریاست جمهوری و نیز در دوران رهبری، برای حفاظت از محیط زیست، ایشان را به یکی از پاسداران دغدغه‌مند محیط زیست در ایران تبدیل کرده است. تعهد و مسئولیت پذیری ایشان در این حوزه به حدی است که، ایشان در تاریخ ۱۳۹۴/۰۸/۲۶ در اجرای بند یک اصل ۱۱۰ قانون اساسی، سیاست‌های کلی محیط زیست را در قالب نامه‌ای به رؤسای قوای سه گانه ابلاغ کردند. ایجاد نظام یکپارچه ملی محیط زیست، مدیریت هماهنگ و نظام‌مند منابع حیاتی، جرم انگاری تخریب محیطزیست، تهیه اطلس زیست بوم کشور، تقویت دیپلماسی محیط زیست، گسترش اقتصاد سبز و نهادینه‌سازی فرهنگ و اخلاق محیط زیستی از جمله محورهای ابلاغیه رهبر انقلاب اسلامی است.

علاوه بر این تقید ایشان به کاشت نمادین نهال در روز درختکاری، در تمام ۳۹ سال دوران ریاست جمهوری و رهبری و ایراد بیانات متعدد در زمینه‌ی محیط زیست، و پاسخ‌های ایشان به سؤالات شرعی در حوزه محیط زیست که برگرفته از نگاه شرعی و دینی و تقدس بخشی ایشان به امر طبیعت و محیط زیست، نشان از اهتمام شدید ایشان به مسئله دارند.گویی که ایشان تلاش دارند جنبه دینی و شرعی

---

۸. Ecofascism: An Enduring Temptation Michael E. Zimmerman Environmental Philosophy: From Animal Rights to Radical Ecology, fourth edition, ed. Michael E. Zimmerman, et al. (Upper Saddle River: Prentice Hall, 2004).

۹. https://plato.stanford.edu/entries/ethics-environmental/

۱۰. https://sustainabledevelopment.un.org/

۱۱. https://www.encyclopedia.com/earth-and-environment/ecology-and-environmentalism/environmental-studies/environmental-movement

۱۲. the Islalamic republic of Iran Constitution Principle 50

این موضوع را در ذهن مخاطب، پررنگ جلوه دهند. به عنوان مثال ایشان از لحاظ شرعی و فقهی حفظ و تخریب محیط زیست را به ترتیب واجب و حرام می‌دانند. که بخشی از این پاسخ‌ها که مطابق با فتاوای معظم‌له است، در پایگاه اینترنتی دفتر حفظ و نشر آثار ایشان درج گردیده است.

از دیدگاه ایشان، تخریب محیط زیست و از دست دادن آن، آفاتی را به دنبال خواهد داشته است که گاهی ضربه آن را نه یک ملت و مردم ساکن در یک محل خاص، بلکه تمام دنیا خواهند کشید. ایشان مضرات ناسپاسی ناشی از عدم مراعات نظام و قواعد بهره‌گیری منطقی از نعمت‌ها، را دلیل اصلی ظهور فساد و زوال تمدن‌ها برمی‌شمرند.[۱۳]

ایشان در رابطه منطق بهره‌گیری الهی از طبیعت و نعمات با اشاره به آیه ۱۵۲ سوره شوری «الَّذینَ یُفْسدُونَ فی الْأَرْضِ وَ لا یُصْلحُونَ» و استناد به بخشی از آیه ۲۰۵ سوره بقره «وَإِذا تَوَلّی سَعی فِی الأرضِ لِیُفسدَ فیها وَیُهلِکَ الحَرثَ وَالنَّسلَ وَاللَّهُ لا یُحبُّ الفَسادَ»؛[۱۴] جهان‌بینی‌های صرفا مادی و وحشی توسط قدرتمندان لجوج، خبیث و سرسخت در سیاست‌های جهان امروز اشاره می‌کنند؛ و بیان می‌کنند: امروز اگر شما نگاه کنید در سیاست‌های دنیا می‌توانید کسانی را که همین کار را بالفعل با همه‌ی ملت‌ها و یا با بسیاری از ملت‌ها دارند انجام می‌دهند پیدا کنید؛ اینها یکی از عوامل اهلاک حرث و اهلاک نسل به‌شمار می‌آیند که حرث و نسل را از بین می‌برند، فاسد می‌کنند؛ کشت را - یعنی تولید گیاهی را و تولید انسانی را - نابود می‌کنند و از بین می‌برند. در صورتیکه در آیات قرآن اشاره می‌کند به فراورده‌های روی زمین، که مال همه و متعلق به همه‌ی بشریت است.[۱۵]

آیت‌الله خامنه‌ای در مقابل در تبیین رابطه صحیح انسان و طبیعت در منطق هستی‌شناسی الهی و قرآنی بیان می‌کنند: اگر کسی نسبت به طبیعت احساس مسئولیت کند و با طبیعت تعامل صحیح و منطقی داشته باشد، طبیعت، خودش را در اختیار او می‌گذارد. یعنی در اندیشه الهی، در اثر ارتباط صحیح و غیر سودگرایانه، طبیعت ضربه نمی‌خورد بلکه افزایش پیدا می‌کند. اما در نقطه مقابل کفران نعمت‌های الهی مثل تخریب، ضایع کردن، درست نشناختن و یا درست به کار نبردن است که عقوبت الهی مثل بیماری‌ها و نابسامانی‌ها، کمبودها و مشکلاتی که بر بخشی از آحاد بشر تحمیل می‌شود را به دنبال می‌آورد.[۱۶]

متأسفانه شاهد هستیم پس از وقوع انقلاب صنعتی در غرب و بسترسازی مناسب جهت بهره‌برداری و تسلط بشر به محیط زیست، بشریت مسیر پیشرفت سودجویانه و مسرفانه را در مقابل مسیر هدایت الهی انتخاب کرد و خود را اینگونه در نگاه مادی به آفرینش محصور و اینگونه روند تخریب محیط زیست را رقم زند. آیت‌الله خامنه‌ای درباره‌ی این ثمره‌ی تمدن غربی معتقدند: « نگاه مادی به آفرینش، نگاه سودجویانه است؛ نگاه پست یک انسانی است که از معنویت بوئی نبرده است. و همین نگاه مادی است که دنیا را بدبخت کرده؛ خود آنها را هم بدبخت کرده.»[۱۷]ایشان با به چالش کشیدن راهی که بشر در آن قرار گرفته و در حال پیشروی در آن است؛ معتقدند: «اگر رابطه‌ی انسان و طبیعت در جهان امروز مبتنی بر جهان‌بینی الهی صحیح بود، شاید تمدن امروزی به نقطه‌ی فعلی نمی‌رسید؛ و حتی ممکن بود ظرفیت‌های جدیدی، میلیون‌ها برابر آنچه امروز از آب و خاک و هوا و مواد زیرزمینی و از محصولات روی زمین استفاده می‌کنند، پیدا می‌شدند که امروز ما از آن خبر نداریم.[۱۸]معظم‌له در این رابطه بیان می‌کنند: «مثلا به عنوان مثال، یک مورد امکان دارد این مسأله

---

۱۳. همان

۱۴. سوره بقره بخشی از آیه ۲۰۵

۱۵. در دیدار با مسئولان و فعالان محیط زیست منابع طبیعی و فضای سبز-۱۳۹۳/۱۲/۱۷

۱۶. کتاب نهضت محیط زیست، انتشارات انقلاب اسلامی، ص ۱۳، بهار ۱۳۹۷

۱۷ . بیانات در دیدار قاریان- ۳۱/۰۴/۱۳۹۱

۱۸ . در دیدار با مسئولان و فعالان محیط زیست منابع طبیعی و فضای سبز-۱۳۹۳/۱۲/۱۷

باشد که، ناگهان بشر بفهمد صد سال بیهوده نفت را مصرف کرده است و اصلا نباید در مصرف آن می‌کوشید.»[۱۹]همان امری که صاحب‌نظران جهان هم اکنون معتقدند که تنها راه ما برای برون‌رفت از بحران زیست محیطی فاجعه‌بار، کاستن بی‌درنگ از انتشار کربن است؛ به معنای اینکه بگذاریم سوخت‌های فسیلی همان زیر زمین بمانند.[۲۰]

ایشان برگرفته از نگاه الهی به جهان، با نفی این نگاه انحصارگرایانه، خودخواهانه و قلدرمآبانه که راه فعلی و تمدن فعلی را راه منحصر به فرد پیشرفت انسان و حیات بر زمین معرفی می‌کند بیان می‌کنند: «راه دانش راه‌های فراوانی دارد که بشر می‌تواند در سایه‌ی نظام الهی آن راه را بیابد.»[۲۱] یا در جایی دیگر در این رابطه می‌فرمایند: «ممکن است روزی دانش بشر این را کشف کند که در دویست، سیصد سال اخیر بیراهه و کجراهه‌ای را پیموده است. درست است بشر امروز دستاوردهایی را به دست آورده که به نظرش بسیار برجسته است؛ اما بشر امروز از آنکه اگر به انگشت اشاره‌ی هدایت الهی توجه می‌کرد، می‌توانست همین دستاوردها و بیشتر از آنها را بدون این ضایعه‌ها با این حجم از کوشش و تلاش به دست آورد، غفلت کرده است.»[۲۲]بنابراین دغدغه‌ی ایشان بیشتر آن است که ارتباط با طبیعت و شیوه‌ی کارکرد اقتصادهای و حتی درکمان از موقعیت‌مان در این کره‌ی خاکی را زیر چتر هستی‌شناسی توحیدی تغییر دهیم.

نگاه توحیدی اسلام همه چیز را تغییر می‌دهد

طبق نظریات خدامحور، چالشی در حوزه محیط زیست رخ داده که برای مدیریت و رفع نمودن آن، باید به آموزه‌های دینی توجه نمود تا ضمن تحقق اخلاق، توسعه و رفاه در دنیا نیز به وجود آید. دیدگاه اسلامی نیز نمونه‌ای از نظریات خدامحور است. اسلام به عنوان جامع و کامل‌ترین دین الهی، در زمینه‌های مختلف فردی و اجتماعی قابل توجه است. آیت‌الله خامنه‌ای نیز با بهره‌گیری از دیدگاهی اسلامی در موضوع محیط زیست در بیانات متعددی به رابطه انسان و طبیعت پرداخته‌اند. ایشان الگوی تعامل با محیط و طبیعت را عاطفی، اخلاقی، معنوی و هدایت گرایانه معرفی کرده و برخورداری از مواهب طبیعی را نیز بر پایه اصولی متین، عادلانه، حکیمانه، متوازن و سازنده می‌داند.[۲۳]معظم‌له در تبیین وبررسی تفاوت بهره‌برداری از محیط زیست در تفکر الهی با تفکر مادی و سودمحور حاکم بر جهان امروز به چند اصل کلیدی قرآنی و الهی می‌پردازند. ابتدائا اینکه ایشان معتقدند «شایسته نیست که برنامه پیام آوران سعادت انسان را به عمل فردی در رابطه روحی با خدا منحصر دانسته و عرصه عظیم رابطه انسان با انسان، فرد با جامعه، انسان با محیط زیست و تشکیل نظام اجتماعی و سیاسی را از آن محروم بدانیم.»[۲۴] جمله اصل «تعادل میان انسان و طبیعت» که خواسته‌ی مهم اسلام و ادیان الهی است؛ که نقش عامل انسانی را برجسته می‌کنند؛ و در این رابطه می‌فرمایند: «عدم حفظ تعادل، ناشی از خودخواهی و قدرت‌طلبی و قلدری بعضی از انسان‌ها است؛ و وقتی این تعادل حفظ نشود بحران محیط زیست پیش می‌آید.» [۲۵]

---

۱۹ . کتاب نهضت محیط زیست، انتشارات انقلاب اسلامی، ص ۷، بهار ۱۳۹۷

۹. نائومی کلاین ، آخرین فرصت تغییر، سرمایه‌داری در تقابل با شرایط اقلیمی، ترجمه، مجید امینی، انتشارات لاهیتا، تهران ۱۳۹۶

۲۱ . در اجتماع بزرگ اساتید ، فضلا و طلاب حوزه‌ی علمیه قم در مدرسه فیضیه-۱۳۷۹/۰۷/۱۴

۲۲ . در مجمع بزرگ فرماندهان سپاه پاسداران انقلاب اسلامی-۱۳۷۹/۰۶/۲۶

۲۳. پیام به مناسبت برگزاری همایش حقوق محیط زیست ایران -۱۳۸۲/۰۳/۲۰

۲۴ . Khamenei, S. A. (Ayatollah) (2015). —The Movement to Protect the Environment: The Statements of the Supreme Leader Grand Ayatollah Ali Khamenei on the Environment‖. Tehran: Islamic Revolution press

۲۵ . همان

ایشان در همین راستا در تبیین نظر اسلام درباره زمین و آنچه در زمین است، به عنوان مجموعه‌ای که گاهوراه زندگی انسان و محل و ولادت و نشو و نما و سپس بازگشت انسان است؛ با استناد به آیه ۱۰ سوره الرحمن «وَالْأَرْضَ وَضَعَهَا لِلْأَنَامِ؛ زمین را-یعنی این کره ارضی را- برای انسان‌ها آفریدیم»، و بخشی از آیه ۲۹ سوره بقره «هُوَ الَّذی خَلَقَ لَکُم ما فِی الأَرضِ جَمیعًا؛ همه آنچه در زمین است و متعلق به زمین است برای شما انسان‌ها آفریده شده»؛[۲۶] بیان می‌کنند: باتوجه به آنکه «حرکت تعالی و تکاملی انسان در خلأ نیست؛ بلکه با استفاده‌ی از استعدادهای ماده است؛ و با هم سیر می‌کنند؛ یعنی شکوفایی انسان، همراه با شکوفایی عالمِ ماده و عالمِ طبیعت است؛ و این دو در شکوفایی یکدیگر اثر می‌گذارند؛ و پیشرفت‌های شگفت‌آور را به وجود می‌آورند.»[۲۷] معتقدند سیر تکامل بشر جز با استفاده از امکانات عالم ماده ممکن نیست. انسان با بهره‌بری از همین امکانات می‌تواند به شکوفایی برسد. به عبارتی دیگر در نگاه الهی، زمین نباید مورد تخریب واقع گردد چون شکوفایی حقیقی و اصیل انسان با شکوفایی عالم ماده و طبیعت همراه است نه تخریب و نابودی زمین. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت اساسا تنها در نگاه الهی است که محیط زیست در کنار دیگر مخلوقات محترم شمرده می شوند و انسان در قبال آن مسئول پنداشته می شود؛ برخلاف هستی‌شناسی‌های غیر الهی و مادی‌گرا که ناگزیر نگاهی سوداگرانه و سلطه جویانه به مخلوقات از جمله انسان و طبیعت دارند. و با انحصار انگیزه‌های انسان در خودخواهی و نفع‌طلبی شخصی و باز انحصار نفع شخصی در ثروت و درآمد، مسیر استعدادهای انسانی را می‌سوزاند و از بین می‌برد.

وقتی آمریکا افسار نظام سرمایه‌داری را در دست دارد

درست است در چند دهه‌ی گذشته، پیشرفت‌های فن‌آوری و اقتصاد مبتنی بر بازار آزاد، توانست مردم را تاحدودی از فقر خارج کند- نرخ فقر شدید از ۳۶ درصد در سال ۱۹۹۰ به ۸/۰۶ درصد تخمین زده شده در سال ۲۰۱۸ کاهش یافته است. اما، در عین حال، پیشرفت مبتنی بر رویکردهای مادی‌گرا و غیر توحیدی هزینه‌های واقعی نیز باخود به همراه داشته است؛ از جمله: ۱. بی‌عدالتی در تقسیم ثروت؛ ثروتمندترین افراد جهان، دارای ثروتی برابر با نیمی از فقیرترین افراد بشریت هستند ۲. تخریب فزاینده‌ی منابع طبیعی که پشتوانه اصلی زندگی بر روی زمین و اقتصادهای ما است.[۲۸]

وقتی جلوگیری از اقتصاد زباله‌محور که مثلا با تولید صدها میلیون نی‌های پلاستیکی در روز- که برای چند دقیقه مصرف می‌شوند و بعد دور ریخته می‌شوند وآسیب زیادی به محیط‌زیست می‌زند، جلوگیری نمی‌شود. و یا سالانه دراقتصاد سرمایه‌داری، صدها میلیارد دلار صرف بازاریابی برای فروش کالا و ترغیب افراد به خرید چیزهایی می‌شود که نیازی به آن‌ها ندارند یا حتی واقعا نمی‌خواهند! یا وقتی زمین و آب آلوده‌اند، مردم را صرفا برای سود بیشتر وادار به خریدن مثلا بطری آب‌معدنی بیشتر می‌کنند. نتیجه آن نابرابری‌های عدالتی در تقسیم ثروت می‌شود. در حال حاضر ۱۰ درصد از جمعیت جهان از سوءتغذیه رنج می‌برند. در صورتی‌که اقتصادِ کارآمد، باید نیازهای واقعی و غیرکاذب مردم را برآورده کند. ما باید به دنبال راهی برای رساندن غذا به فقرا باشیم.[۲۹] یا درست در همین زمان، در حوزه‌های تصمیم‌گیری، رهبران سیاسی با اولویت منافع ملی بر موافقت‌نامه‌های بین‌المللی، به نبرد با محیط زیست می‌ورند. این موضوع در بین کشورهای صنعتی وثروتمند به‌خصوص آمریکا بیشتر به چشم می‌آید. به‌عنوان مثال پروتکل کیوتو و موافقت‌نامه پاریس از جمله

---

۲۶ . در دیدار با مسئولان و فعالان محیط زیست منابع طبیعی و فضای سبز-۱۳۹۳/۱۲/۱۷

۲۷ . بیانات دردیدار با کارگزاران نظام- ۱۳۷۹/۰۹/۱۲

۲۸- https://www.brookings.edu/research/the-environment-beyond-neoliberalism-delivering-sustainable-growth/ .

۲۹.کتاب نهضت محیط زیست، انتشارات انقلاب اسلامی، ص ۶، بهار ۱۳۹۷

معاهده‌های بین‌المللی است که آمریکا عملکردی نامناسب درآن‌ها داشته است. در حالی که رؤیای آمریکایی، نهایتا در دهه های ۵۰ یا ۶۰ به اوج خود می‌رسد، کشور آمریکا با انتشار ۳۶ درصد از کل انتشار گازهای گلخانه‌ای کشورهای صنعتی و ۲۳ درصد از کل انتشار در مقیاس جهانی جزء کشورهای اصلی منتشرکننده گازهای گلخانه‌ای بوده است. اما از دهه‌ی ۹۰ میلادی که تقریبا دوران افول رویای آمریکایی است شاهد هستیم، در هر دوره که توافق‌های بین المللی منافع مادی آمریکا را تأمین نمی‌کند، سنای آمریکا و دولت مردان آمریکا غیر متعهدانه و قلدرمآبانه، از این پروتکل‌ها و توافق‌های بین المللی خارج می‌شوند. در قضیه «پیمان کیوتو» در سال ۱۹۹۷ آمریکا قلدرمآبانه ایستاد و از این معاهده بین المللی خارج گردید. و یا در جریان توافق نامه اقلیمی پاریس در سال ۲۰۱۷ این قضیه مجدد توسط دولت آمریکا باز هم تکرار شد.

بنابراین می‌توان نتیجه گرفت ترویج اقتصاد «سودآور پایدار» سازگار با محیط زیست و چنگ زدن به فناوری‌های نوآورانه، و نیز اعتراضات توسط جنبش‌های محیط زیست برای فشار به دولت‌ها برا حل مشکلات اقلیمی لازم اما ناکافی است. و نیز شاید این مسیر تنها برای همان چند کشور ثروتمند و در اقلیت که تنها به فکر منافع شخصی و سود حاصل از فناوری‌های نو هستند، مسیر مطلوب و پرسودی باشد. اما در نهایت برای برون رفت از بحران‌ها و معظلات محیط زیستی تنها راه‌کار و پیشنهاد اصلی برچیدن بساط کاسبکارانه‌ی و سود محور اقتصاد سرمایه‌داری و ورود هستی‌شناسی نو در کارزار جهان امروز است، که بتواند تمام فرآورده‌های روی زمین را مال همه بشریت بداند نه مال یک عده ثروتمند. هستی‌شناسی جدیدی که فهم و دریافت ما از از نگرش سودگرایانه و مادی به نگرشی دیگر تغییر دهد. که با این نگرش جدید بتوانیم طبیعت، ملت‌ها و حتی همسایه‌های‌مان را نه به مثابه‌ی دشمن که به عنوان شرکایی ببینند که در طرح عظیمی از بازآفرینی متقابل، به هم‌کاری باهم مشغول هستند. همان نگرشی که هدف اساسی و اصلی اسلام و ادیان الهی است، و آنها خواسته‌اند با حرمت نهادن و احساس مسئولیت در قبال انسان و طبیعت و حفظ تعادل میان این دو انسان را به سعادت برسانند. آیت الله خامنه‌ای نیز با استناد به آیه ۱۲۹ سوره بقره، «یُزَکّیهِم وَ یُعَلِّمُهُمُ الکِتبَ وَ الحِکمَۀَ» معتقدند برای رهایی بشر از وضع موجود، لازم است انسان‌ها هم آموزش داده شوند و هم تزکیه شوند. تا این کره‌ی خاکی و این جامعه‌ی بزرگ بشری بتواند مثل یک خانواده‌ی سالم راه کمال را طی کند و از خیرات این عالم بهره‌مند شود[۳۰]

۳۰. کتاب نهضت محیط زیست، انتشارات انقلاب اسلامی، ص ۱۳، بهار ۱۳۹۷